

Muutamista kieleemme moderatiivadjektiivityypeistä¹

Setälän mukaan moderatiivadjektiivit merkitsevät 'vähän, jonkin verran sellaista kuin kantasana ilmoittaa', välistä myös 'liaksi sellaista kuin kantasana ilmoittaa'.² Nykysuomen sanakirja esittää moderatiivinen-sanalle merkityksen 'lieventävä' ja mainitsee adj:t *suurehko* ja *kalliinlainen* esimerkkeinä moderatiivadjektiiveista. Kielemme monista keinoista ilmaista tätä merkitysvivahdetta käsittelen seuraavassa johtimia *-lloinen* ja *-läntä* sekä perusosia *-valta*, *-inen* ja *-voitto*, *-inen*.

1. *-lloinen*, *-llöinen*

Vanhastaan on katsottu kysymyksessä olevan geneetiivikantaan liittyvän *-loinen*-johtimen. Tuonnempana esitettävin perustein pitäisin kuitenkin todennäköisenä koko *-lloinen*-asun kuulumista johtimeen.

Nykysuomen sanakirja mainitsee *-lloinen*-johdannaisista adj:t *kivulloinen*, *sairaalloinen* ja *vaivalloinen*. Sanakirjasäätiön kokoelmista sekä julkaistuista murrenäytteistä olen poiminut seuraavat lisäesimerkit: *ahtaalloine(n)* 'ahtaanlainen' (Hattula); *harmilloinen*, esim. »Mutt ko me olim bääss pualväli Unajan gylä ja Siärstan dorppa, ni meillt tapaduski vähä harmiloinen glumm» (Rauma); *hauskalloinen*, esim. »Kyl se (lukkari) tommonee hauskalloinem miäs jutustelëmaan on kaikkia» (Vampula); *hyvällöinen* 'hyvä', käyt. kielteisissä ilmauksissa, esim. »Eihän se (keli) hyvällöistä o» (Kuhmalahti); *kankealloinen*, esim. »Ov vanhuuttaaj jo kankeelloinen» (Orivesi); *kipeelloinen* 'kipeänlainen, kivulloinen' (Hattula); *kummalloinen*, esim. »Jollen ennään ääntä toista / kuulisin noin kummalloista!» (Suoniemi); *kylmänloinen* 'kylmähkö' (Tornion seutu)³; *liialloinen*, esim. »Iiro ja mnää tykkäsi, ett se ol sendä liialloist ylpelemiseks ja liian dyyryst opetukseks»; *pitkälloinen* t. *pitkälloinen*, esim. »Sillon oli sillon kapinavuañna kans (kesän tulo) niim pitkälloista (= hidasta) ko vasta juhanneksena oli semmonen soipee ilma» (Vampula); »Kyllähän se (pohtaminen) oli pitkälloista» 'viivykästä' (Tyr-

¹ Osa kirjoittajan yliopp. Päivi Rintalan (o.s. Lehtolan) Helsingin yliopistossa touku-kuussa 1956 tarkastetusta opiniotutkielmasta »Suomen kielen moderatiivadjektiiveista».

² Suomen kielioppi 14. painos s. 142.

³ *-nl-* perustunee Sanakirjasäätiön vapaaehtoisen tiedonantajan etymologiointiin.

väntö); *pulskalloinen* 'pulskanlainen, muhkea, upea', esim. »kun se (pellava-kangas) oikeem pulskalloista tehleen (niin se on kuin ostokangasta)» (Ikaalinen); *terveellinen* (Ikaalinen); *virheelloinen*, esim. »Ei sunkaan se ooj joitunu (sotaväkeen) ollenkan ko son semmonev virheelloinem miäs (toinen jalka leikattu poikki)» (Vampula).

Ainoat merkitsemäni *-lloinen*-johtimiset substantiivit ovat *lehmilloinen* l. *lehmälloinen* 'lehmänanti, maidonpuoli (so. maito, piimä, voi, juusto)' ja sen synonyymi *rieskalloinen*. Jälkimmäisestä on tieto ainoastaan Mynämäeltä, kun taas ensin mainittu on runsaasti edustuneena yhtenäisellä lounaissuomalais-satakuntalais-hämäläisellä alueella, jonka ääripitäjiä ovat Mynämäki, Pöytyä, Ypäjä, Hattula, Sääksmäki, Lempäälä, Ylöjärvi, Ikaalinen, Karvia ja Isojoki.

Tornion yksinäistä esimerkkiä lukuunottamatta myös esitetyt kansankielen adjektiivit ovat peräisin tältä alueelta sekä hieman idempää hämäläismurteista (Hattula, Tyrväntö, Lammi, Kuhmalahdi, Orivesi). Adj:ien *kivulloinen*, *sairaalloinen* ja *vaivalloinen* levinneisyysalue on laajempi; niistä on hajatietoja Karjalan kannakselta, Pohjois-Karjalasta ja Peräpohjolasta saakka, mutta niidenkin edustus tiivistyy mainitulla alueella. Lienee syytä pitää näitäkin sanoja länsisuomalaislähtöisinä varsinkin, kun tietoja ei ole Verm-lannista, Inkeristä eikä itäkarjalaismurteista⁴. Vastineet puuttuvat myös suuku-kielistä.

Kivulloinen, *sairaalloinen* ja *vaivalloinen* esiintyvät jo Gananderilla. Merkitykset ovat samat kuin nykykielessä: *kivulloinen* 'ofrisk, krasslig', *sairaalloinen* l. *sairaloinen* 'sjuklig, opasslig, morbosus, valetudinarius', *vaivalloinen* 'besvärilig, molestus, mödosam'. Myös Lönnrotilla sanat esiintyvät nykyisessä merkityksessään. Muista *-lloinen*-johdannaisista Ganander tuntee adj:n *liijaloinen*, merkityksenä on 'hafvande, rädd'. Lönnrotilla ei esiinny sitä, mutta sen sijaan seuraavat adj:t: *pitkälloinen* l. *pitkälloinen* 'långsam, långtråkig', esim. p. uni 'lång sömn', *terveelloinen* 'som har temmeligen god helsa', *vialloinen* = viallinen.

-lloinen-johdannaisia on sekä subst.- että adj.-kantaisia: *harmiloinen*, *kivuloinen*, *vaivalloinen*, *vialloinen*, *virheelloinen* ~ *hauskalloinen*, *hyvälloinen*, *kankealloinen*, *kipeälloinen*, *kylmälloinen*, *pitkälloinen*, *pulskalloinen*, *sairaalloinen*, *terveellinen*. Subst.- ja adj.-kantaisia johdannaisia käytetään samoin. Esim. subst.-kantainen *kivulloinen* ja adj.-kantaiset *kipeälloinen*, *sairaalloinen* ovat synonyymeja.

Sanaliput esittävät moderat. merkityksen adj:elle *ahtaalloinen*, *kipeälloinen* ja *kylmälloinen*, Lönnrot adj:lle *terveelloinen*. Esimerkkilauseiden perusteella

⁴ Tunkualta tosin on tieto: *kivuloini* 'sairasteleva, heikko terveydeltään', mutta sana ilmoitetaan harvinaiseksi ja on lisäksi saatu Suomeen muuttaneilta siirtolaisilta. Karj.-aunuksessa muuten *kivukas* (Uhtua, Jyväskylä, Suoj., Säämäj., Tverin lääni), *kivuliekas* (Uhtua, Jyväskylä, Tverin lääni), *kivullinen* (Uhtua, Jyväskylä, Rukaj., Säämäj., Tverin lääni) samassa merkityksessä.

voidaan sanoja *hauskallinen* ja *kankeallinen* pitää merkitykseltään moderaatiivisina. Sen sijaan *harmillainen*, *hyvällöinen*, *kummallinen*, *liällöinen*, *pitkällöinen*, *vaivallinen*, *vialloinen* ja *virheellinen* sanojen merkitys on sama kuin vastaavien possess. johdannaisten (*harmillinen*, *hyvällinen*, *kummallinen*, *liällinen*, *pitkällinen*, karj. *vaivallinen*, *vaivakas*, *vaivaza*, *viallinen* ja *virheellinen*). Edellä on alaviitassa esitetty *kiivullöisen* karjalaisia vastineita. Huomiota ansaitsee myös, että Ganander *sairalöisen* rinnalla esittää asun *sairaallinen*. Nähdäkseni *-löinen*-johdannaisten päämerkitys onkin possessiivinen; siitä on helppo johtaa niiden niin moderatiivinen kuin muukin käyttö. Rinnakkaistapauksen tarjoavat johtimet *-isa*, *-kka*, *-kas*, *-kko*, *-llinen* ja *-va*, joille possessiivisen pohjalta on kehitynyt moderatiivinen merkitys.

Oletettuun *-löinen*-johtimeen on kiinnittänyt huomiota jo Ahlqvist. Hän pitää sitä genetiiviin liittyvänä adjektiivisena perusosana (esim. *kiivun + löinen = kiivullöinen*) ja yhdistää sen *luo* sanaan.⁵ Ojansuu edustaa samaa kantaa, mutta esittää *-löinen*-sanan etymologian hieman tarkemmin: »Johtosa *löinen* esiintyy — — — kielessämme aivan eri sananakin; se on itse johdannainen samasta »sanajuuresta» — — — kuin verbi *luo*, postpositioon *luo*: *luo* ~ *löinen*, vrt. *suo* ~ *soinen*, *tuo* ~ *toinen* j.n.c.»⁶ Genetiivikantaan liittyvänä johtimena esittävät *-löisen* myös Hakulinen ja Nykysuomen sanakirja. Hakulinen toistaa niinkään varovasti otaksuman, että *-löinen* voitaisiin yhdistää itsenäiseen nominiin *löinen* (nyk. merk. 'luona-asuva, läksiän')⁷, joka kuuluu *luo*-partikkelivartalon yhteyteen⁸.

Nähdäkseni levinneisyyssikat vastustavat tätä yhdistelmää. Nomini *löinen* 'asuinvuokralainen' tunnetaan ainoastaan itämurteissa, kun sen sijaan tiedot *-löinen*-johdannaisista ovat läntisiä. Lisäksi koko *luo*-partikkelivartalo kuuluu Suomessa pääasiassa itämurteisiin, kun taas Länsi-Suomessa on käytetty *tykö*-vartalon muotoja; ainakin nykyiset Sanakirjasäätiön kokoelmat kuvastavat tällaista suhdetta. Muutenkin on vaikeata ajatella partikkelivartalon johdannaisen kehitystä possessiivimerkitykseksi perusosaksi; tällaiselle kehitykselle tuskin voidaan osoittaa rinnakkaistapauksia.

Myös ortografisessa suhteessa *-löinen*-johdannaiset muodostaisivat poikkeustapauksen, jos lähtökohtana olisi pidettävä genetiiviin liittyvää johdinta. Sekä länsi- että itä-Suomessa on tosin sääntönä loppu-*n*:n täydellinen assimilaatio toisen nasaalin ja likvidan edellä, niin että esim. *laiskanlainen* kautta maan ääntyy geminaatta-*l*:llisenä ja *laiskanmoinen* geminaatta-*m*:llisenä, mutta kirjakielen ortografia on kuitenkin säilyttänyt *n*:n. Murteissakin lienee määriteosan genetiivisyys assimilaatiosta huolimatta yleensä säilynyt kielitajussa selvänä. On varsin epätodennäköistä, että *-löinen*-johdannaiset muodostaisivat

⁵ SKR s. 76⁶ Vir. 1901 s. 107⁷ SKRK I s. 144⁸ » » s. 107

ainoan tapauksen, jossa assimilaatio olisi hyväksytty kirjakieleen ja määriteosan genetiivisyys muutenkin päässyt kielitajusta häviämään. Johtimen alkuperää lieneekin etsittävä toisaalta.

Huomio kiintyy siihen, että useimpien *-lloinen*-johdannaisten rinnalla esiintyy synonyyminen *-llinen*-johdannainen ja että adj.-kantaiset *-llinen*-johdannaiset muutenkin levinneisyydeltään ja merkityksiltään lankeavat yhteen *-lloinen*-johdannaisten kanssa. Käsitykseni on, että *-lloinen* etymologisesti kuuluu *-llinen*-johtimen yhteyteen, ja siksi on tässä yhteydessä lyhyesti tarkasteltava myös tämän johtimen kehitystä ja joitakin käyttöjä.

-llinen-johtimen edustaja tunnetaan kaikissa ims. kielissä⁹ ja lisäksi lapissa¹⁰. Ahlqvistin ja Hakulisen mukaan johtimen aineksina ovat adessiivin päätte *-lla*, *-llä* sekä *-inen*-suffiksi¹¹. Sen alkuperäinen lokaalinen merkitys esiintyy säilyneenä esim. seuraavissa kansanrunojen säkeissä: »Menin riihelle mäelle, riihelle mäelliselle», »kaa'an maalliset katehet, ve'elliset velhot voitan». ¹² Tähän alkumerkitykseen viittaavat myös aikaa ilmaisevat johdannaiset *aamullinen*, *kesällinen*, *keväällinen* ym. *-llinen*-johdannaisten toisena merkityksenä Hakulinen mainitsee suomesta possessiivisen, 'omistavaa' ilmaisevan, esim. *aseellinen*, *kannellinen*, *perheellinen*.¹³ Tämä merkitys on Virossa yleinen. Se tunnetaan myös vatjassa, esim. *tuzgalline* 'sorglig, sorgsen'¹⁴, ja liivissä, esim. *sili*, gen. *siliz* 'schuldig' ~ sm. syyllinen, vir. süüline.¹⁵ Lähinnä possessiivisessä merkityksessä johdin on ilmeisesti jo varhain voinut liittyä myös adj. kantasanaan, koska suomen *pitkällinen*, *terveellinen* adj:eilla on vastineet liivissä ja virossa: liiv. *pičkäli*, pl. *-st* 'langsam, langwierig', vir. *pitkaline* 'langsam', liiv. *t'ērli*, pl. *-st* 'heilsam', vir. *terveline* (Kettunen Liv. Wb.). Myös vepsästä Tunkelo mainitsee adj:n *pitkaline*.¹⁶ *Suurellinen* ja *täydellinen* adj:eilla on vastineet virossa: *suureline* 'stolz, prahlerisch', *täieline* 'völlig, vollständig'.¹⁷ Adj.-kantaiset *-llinen*-johdannaiset ovat muutenkin virossa varsin yleisiä.¹⁸

Suomen murteiden adj.-kantaiset *-llinen*-johdannaiset merkitsevät useimmissa tapauksissa aivan samaa kuin kantasana. Hämmäläismurteille omi-

⁹ Karj.-aunus: Genetz, Tutkimus Venäjän Karjalan kielestä s. 188, Tutkimus Aunuksen kielestä ss. 144—145. — Vepsä: Tunkelo VÄH s. 442. — Vatja: Ahlqvist, Votisk grammatik s. 84. — Viro: Wiedemann Gramm. ss. 217—220. — Liivi: Posti LL s. 261

¹⁰ Tunkelo Vir. 30 s. 391

¹¹ SKR s. 65, SKRK I s. 142

¹² SKRK I s. 140

¹³ » » s. 141

¹⁴ Ahlqvist mt. s. 84

¹⁵ Posti mt. s. 261

¹⁶ VÄH s. 442

¹⁷ Wiedemann mt. s. 218

¹⁸ Wiedemann mt ss. 217—218

naista on *hyvällinen* adj:n käyttö sanantavassa *ei ole hyvällinen mennä* 'ei ole hyvä mennä' (Pöytyä, Mouhijärvi, Hattula, Ikaalinen, Sääksmäki). Muita esimm.: »*kolleellista* ilmaa (nim. nyt on)» 'koleata' (Luopioinen); *häijyllinen* 'häijy' (Iitti); *suurellinen* 'suuri', esim. »Siit kun niil ol ne pottikuormat nin ne (nim. kuormat) ol nii suurellisija» (Lemi). Hämmäläismurteiden alueelta on muutamia tietoja, joissa merkitys on kehittynyt moderatiiviseksi: »Se on *hyvällinem* menemään» 'hyvänpuoleinen' (Pöytyä); »*Hyvällisiä* maita ne (meidän maat) onkik / kyllä ne tavällisestik kassoo jokä laijja» 'hyvänlaisia' (Vampula); *kuivallinen* 'kuiva, kuivahko' (Hattula); *kipeällinen* 'sairaaloinen', esim. »Se on siit ollun nii kipejällii syksyst saakka» (Iitti). Kaikissa tapauksissa on ilmeisenä lähtökohtana possessiivinen merkitys.

Levinneisyys- ja merkitysseikat siis puoltavat *-llinen-* ja *-lloinen-*johtimien yhdistämistä. Äänteellinen puoli sen sijaan tuottaa vaikeuksia: mistä olisi saatu *-oi-*, *-öi-*? Seuraavat selitysyrietykset ovat ainoastaan epävarmaa arvelua.

Lähinnä tarjoutuu selitykseksi analogia. Kielessämme on muutamia temporaalisia adjektiiveja, jotka ovat syntyneet *-inen-*johtimen erikoislaatuisella tavalla liitetyä pronominaalisiin *-lloin*, *-llöin* -loppuisiin adverbisiin ja joiden loppuna nyt on *-lloinen*, *-llöinen* (esim. *kulloinen(kin)*, *muulloinen*, *silloinen*, *tuolloinen*, *tällöinen*).¹⁹ Niistä tuttu *-lloinen* on voitu liittää subst.- tai adj.-kantaan äänteellisesti läheisen *-llinen-*johtimen asemesta, aluksi vain poikkeustapauksissa korostuksen tai voimakkaamman deskription aikaansaamiseksi; yleinenhän *-lloinen-*johtin ei nykyäänkään ole. Huomattakoon suoniemeläinen esimerkki, jossa *kummalloinen* sanaa on käytetty yleisen *kummallisen* sijasta ilmeisesti vain loppusoinnun vaatimuksesta (toista / kummalloista). Kielitajussa on siis täytynyt olla selvänä, että *-lloinen* merkitykseltään = *-llinen*.

Mahdotonta ei kenties ole myöskään ajatella, että lokaalis-possessiivisen johtimen äännekehitys olisi toisaalta johtanut asuun *-llinen*, toisaalta asuun *-lloinen*. Kuten edellä on esitetty, ovat *-llinen-*johtimen aineksina adessiivin päätte ja *-inen-*suffiksi. *-llinen-*asuakaan ei voida pitää äänneläillisenä, koska *-inen-*suffiksin *η* -äänteestä kehittyneen *i:n* edellä *a*, *ä* diftongin ensi komponenttina on yleensä säilynyt. *-lla*, *-llä* + *-inen* -asusta lähdettäessä siis *-llinen* ja *-lloinen* ovat molemmat yhtä odotuksenvastaisia. Tämän selityksen tekee kuitenkin epäilyttäväksi *-lloinen-*asun nuoreen ikään viittaava suppea levinneisyys.

Kahdessa esimerkissä (*kylmällöinen*, *pitkällöinen*) johdin esiintyy takavokaalisena etuvokaalisen adjektiivin yhteydessä. Nähdäkseni näitä sanoja ei kuitenkaan tarvitse pitää todisteina johtimen itsenäisen sanan luonteesta, vaan ne voidaan selittää niiden paljon lukuisampien tapauksen analogiaksi, joissa

¹⁹ SKRK I s. 142

kantana on takavokaalinen adjektiivi. Johtimen etuvokaalisesta asusta on kolme esimerkkiä: *hyvällöinen, terveellöinen, Lönnr. pitkällöinen*.

-lloinen ja -llinen -johtimien yhdistämistä puoltaa myös substantiivi *lehmilloinen* l. *lehmälloinen*. Ganander tuntee ainoastaan sanat *lehmillinen* ja *lehmällinen* 'lehmänannin' merkityksessä. Ne molemmat esiintyvät myös Lönnrotilla samassa merkityksessä kuin *lehmilöinen* 'ladugårdsafkastning, såsom mjölk, smör, ost'; *lehmällinen* mainitaan kansanomaisena substantiivina ja *lehmilloisen* rinnakkaissanana myös Nykysuomen sanakirjassa. Murteissa *lehmällinen* substantiivin levinneisyysalue lankeaa -lloinen-loppuisten asujen levinneisyysalueen laitamille. Tietoja on seuraavista pitäjistä: Hausjärvi, Hattula, Asikkala, Orivesi, Jämsä, Ruovesi, Kauhajoki, Kurikka, Jurva, Nurmo ja Lapua sekä lisäksi kauempaa Kälviältä ja Utajärveltä. Sanan substantiivina saamaa merkitystä valaisevat seuraavat adjektiiviset käytöt: »Ennen oli vaan täyttä *lehmällistä lihaa ja voita* (ei margariinia tms.)» (Hattula); *puhua lehmällisiä* 'puhua joutavuuksia l. mitättömyyksiä' (Isokyrö). Muualla murteissa *lehmillinen* t. *lehmällinen* adj:lle tunnetaan ainoastaan merkitys 'lehmän omistava'.

2. -lanta, -lantainen, -läntä, -läntäinen

Moderatiivijohdin -läntä, -läntäinen näyttää nykyään olevan tuttu kaikilla murrealueilla lukuunottamatta Kainuuta ja Peräpohjolaa. Tiheimmin se on edustettuna lounais- ja hämäläismurteissa. Myös Vermlannista on runsaasti tietoja. -läntää ja -läntäistä käytetään rinnakkain, useimmiten on samasta pitäjistä tietoja molemmista. Eri tahoilta ilmoitetaan, että johdin nykyisin kuuluu vain vanhojen kieleen. Takavokaalisesta asusta on tietoja pääasiassa itäkarjalaismurteista.

Ehdottomasti yleisin johdin on *vähä, pieni* ja *lyhyt* adj:iien yhteydessä. Esimm.: »See Jenny miäs o semmone *vähäläntäne*» (Karjala TL.); »Ostim markkinoilt semmosev *vähäl lännäm* pruunin» (Nakkila); »Korvalammiv Ville vainaa puhu että oli semmonen hauki niettä se oli kuv *vähäläntä* paatti, että se oli tavaton kala» (Karkku); »Tää nykyner Rusiini ov *vähäläntä* ja heveli miäs» (Vanaja); »Se Juljus on ollu semmonen vähäläntä *hieveroinen* poika taikka mies ko sille on sopinnu vaimoväen vaatteet ylle» (Pornainen); »Kum perüpelto tulloo *vähäläntäesillen* taemillen nii ajetaav vaot» (Konginkangas); »Täitoa tullah hëinijä niiv *vähälännästit* tänä vuonna» (Luhanka); »Se on sellaanen *vähäläntänen* ihiminen, mutta muuten vehemas» (Jalasjärvi); »Sill on (isännällä) tuallanev *vähäläntäner* ruskija, hyvänkruppinev vankka hevoone» (Nurmo); »Se oli semmonem *pienelläntä* pytty» (Hausjärvi); »Ne kenkät taitaa olla sulle vähä *piänelännät*» (Sääksmäki); »*Pienelläntä* paattiha se olli» (Koi-

visto); »Oha se sellaine *pienelläntä* mies, mut eihä kauppias huoli suur ollakkaa» (Viipurin mlk.); »semmonel *lyheläntä* vanha miäs» (Sahalahuti); »*lyhyläntä* ihmii» (Myrskylä); »*lyhä-* l. *lyhyläntä* nuarra» (Iitti); »*lyhyvelläntä* mies» (Nilsii); »O! niil *lyheläntä* se mekkoè» (Konginkangas); »Soli sellanel *lyheläntä* mies» (Kurikka); »*lyhyvelläntä* mies» (Nivala).

Länsipohjan Kompelusvaarasta on tieto, että *-läntä* siellä tunnetaan ainoastaan yhteyksissä *lyhyläntä*, *pienelläntä* ja *-läntäinen* yht. *vanhalläntänen*; kaikki kolme ovat harvinaisia sanoja.

Esimm. muista *-läntä*, *-läntäinen*-johdannaisista: *harvaläntä*, esim. »Hyvää orasta vaikka se onki harvaläntää» (Nurmo); *heikonläntä*, esim. »Minun om muisti heikolläntä» (Kärkölä); *hiljasläntä* (Urjala); *hoikanläntä* (Tytärsaari); *huono(n)läntä*, *-inen*, esim. »Olihan sillä huanolläntä hevoskaakki» (Tottijärvi); »Mullaki on hyvin huonoläntänen lairuun, mis ei kasua paljo muuta kut tarria» (Isojoki); *isoläntäinen*, esim. »Eimar se mikkäm biän ole; enemä isöländäne vaimihmine se o» (Masku); *kovaläntäne* 'vähän kovanlainen' (Muurla); *kuivanläntäinen*, esim. »Kyl ne imelät jo on semtii kuivalläntäsi — — — kyl nes saa jo säkkiim panna» (Pöytyä); *kylmänläntä*, esim. »kylmälläntä tupä» 'kylmänpuoleinen' (Parikkala); *laihanläntä*, esim. »Oli laihaläntä sika ja ohkonem pläski» (Hämeenkyrö); *matalanläntä* (Lemi); *mustanläntä*, esim. »Tuo on nuorel ihmisel nii mustan länt, pitäis olla iha tyk musta tai siit kirkkuampi värilöi» (Rautu); *nuoren-*, *paksun-*, *punaisenläntä* (Tytärsaari); *sievänläntä* 'pienikokoinen' (Hollola); *suuren-*, *valkeanläntä* (Tytärsaari); *vanha(n)läntä*, esim. »Eè sunkoan se eneän naemisiim mä, sehän oj jo vanhalläntä» (Jämsä); *vieruläntä* 'jonkin verran viettävä, vieru', esim. »vieruläntä niittu» (Hollola).

Vermilanti: »Kun se o *hienolläntä* puu niin se or ranko»; »Kaikki *köyhälläntäiset* käv tjjaten (= ru. tigger) tuola alaala, alaa suokunoita (= ru. socken); »— kuivoa ja ikääl *laihalläntä*»; *laiskanläntä* 'laiskahko'; »yks jyvä valkoissa, toinen vertyimellä, kolmaans *vihannanläntä* (pitää olla ohranpäässä leikkuaan tapahtuessa)». Vermilannista on kaikkiaan toistakymmentä tietoa erikantaisista *-läntä(inen)*-johdannaisista. Kantasana on yhtä poikkeusta lukuunottamatta genetiivissä.

Inkeri, Tyrö: »Sellane ois *löyhkälläntä* kuka nyt ei ois niinku pitäjäis» 'löyhkä, hupsu, lepsu (järjeltään)'; »Ne (hiukan kosteat heinät) onkii *tuoreelläntii* vähä»; »Se ov vahva hepoine vaik on sellane *pienelläntä*»; *laiskälläntä*.

Esitellyistä johdannaisista *vähäläntä* paria poikkeusta lukuunottamatta esiintyy nominatiivikantaisena. Muuten tavataan rinnakkain sekä nominatiivi- että genetiivikantaa. Sängen usein on samasta pitäjistä tietoja molemmista tyypeistä. Otto Manninen huomauttaa Kangasniemeltä, että *-läntä*-johdannaiset siellä aina esiintyvät genetiivialkuisina, mutta esim. niin lähellä

kuin Heinävedellä näyttäisi nominatiivikantainen tyyppi olevan yleisempi. Tytärsaaresta, Vermlannista ja Inkeristä on tietoja genetiivikannasta, kun taas rajantakaisessa Karjalassa nominatiivikanta näyttäisi olevan vallitseva. Sama kahtalaisuus esiintyy kirjallisuudessa ja sanakirjoissa.²¹

Merkityksensä puolesta poikkeavat johtimen yleisestä moderat. käytöstä seuraavat tapaukset: *kohtaläntä* a. 'kohtuullinen', esim. »k. lämmin» (Hollola); *keskoläntä* a. 'keskikokoinen', esim. »Kyllä hiä om paremmin keskoläntii miehii» (Kitee); *keskiläntä(inen)*, esim. »Son sellaanen keskiläntä mies, ei se kovin isoo oo» (Kurikka); *tavoläntäinen* 'tavallisen kokoinen' esim. »On seh Matti tuo sun hevoses tavoläntäne» (Kannonkoski).

Muutama tieto on *-läntä*-johtimen liittymisestä subst. kantasanaan. *Varasläntä* sanasta on kahden eri kerääjän muistiinpano Laviasta, esim. »Se Maijan suku on semmosta varaasläntää». Sana ilmoitetaan vanhojen käyttämäksi. Kiihtelysvaarasta on tieto adj:sta *ikälanta* 'iäkäs', esim. »Semmoinej jo ikälanta hevoinen.» Genetz esittää Pohjois-Karjalasta adj:n *lapsilantane* 'lapsehtava'.²² Vrt. myös seur. Renv., Lönnr.

Genetz esittää *-läntä*-johtimen karjalaiseksi vastineeksi takavokaalisen asun *-landa*, *-ze*, esim. *kuivalanda* 'kuivaläntä', *helppolanda* 'pienenläntä'²³. *Kuivalanda(he)* sanasta on Sanakirjasäätiön itäkarjalaismurteiden kokoelmissa useita tietoja (Paatene, Rukajärvi, Tverin lääni). Muita esimm.: *pitällanda* 'pitkähkö' (Paatene), *vanhalanda* 'vanhaläntä'.²² Etuvokaalisen asun olen itäkarjalaismurteista merkinnyt vain Karjalaisen kokoelmasta. Hän esittää Uhtualta adj:t *kuiva-*, *laiha-*, *laisan-* l. *laiska-*, *pienen-* l. *pieñi-*, *vanha-* ja *vähäläntä* ja Rukajärveltä *-ländä*, *-ñe* -johtimen sekä adj:n *kuivaländä* 'vähän kuiva'. Aunuksesta ei koko johtimesta ole tietoja.

Suomen murteista on tiedossani takavokaalisen asun esiintyminen Kiihtelysvaarasta ja Nurmossa. Kiihtelysvaara, Nirvi: *laihhalanta* 'laihanpuoleinen'; *vanhalanta* 'vanhanlainen', esim. »(Talon muurarista:) se yksinnään siellä päükko se muural semmoinev vanhalanta mies»; *ikälanta*, ks. ed. Nurmo, Ojajärvi: »vähä *ohelantaa* kangasta»²⁴. Inkeröismurteista Porkka esittää johtimen sekä etu- että takavokaalisena.²⁵

Vanhat kielenne sanakirjat antavat aihetta otaksua, että vanha kirjakieli on käyttänyt *-läntä*-johdannaisia. Nykyinen kirjasuomi tuntee adj:t

²¹ Muutamat äänteelliset erikoisuudet kantasanoissa ansaitsevat huomiota:

lyhäläntä (Längelm., Iitti, Jämsä), kantana adj. *lyhä*.

lyhyläntä (Metsäm., Ruov., Myrsk., Iitti, Heinäv., Laihia, Kompelusv.), vrt. *lyhykäinen*.

lyheläntä (Sahal., Kongink., Vesanto, Kurikka, Nurmo, Utaj.), *pieneläntä* (Längelm., Sääksm., Karstula, Kurikka) perustunevat nominatiivi- ja genetiivikantaisten johdannaisien kontaminaatioon. Niiden mallin mukaan *ohelanta* (Nurmo).

²² Tutkimus Venäjän Karjalan kielestä, Sanakirja

²³ Tutkimus Venäjän Karjalan kielestä, s. 185

²⁴ Muuten Nurmossa esim. *harvaläntä*, *hoikalläntä*

²⁵ Porkka, Ueber den ingrischen Dialekt s. 124

vähäläntä, *pieneläntä* ja *lyhyeläntä*, mutta niitä käytetään ainoastaan humoristissävyisessä, kansanomaisuutta tapailevassa esityksessä. Esimm.: »Annin mies, Rasimuksen Ville, oli tuollainen *vähäläntä* hieraisija» (Seppänen); »*vähäläntäinen* pikilangan tekijä» (Alkio); »Ei riitä kovalla työllä ansaittu raha suurelle perheelle — eikä Jooseppi, *vähäläntä* kyssäselkä, ihan joka päivä jaksakkaan propsityössä raataa» (Kianto); »Topi siellä hiihteli ylös mäkeä, *pieneläntä* jauhopussi selässään» (Kianto); »kyytimies, *lyhyeläntä*, paksunlainen miehen tallukka» (Meriläinen); »Tämä johtui siitä, että toimistoparakilta päin läheni harjoituskenttää *lyhyeläntä*, kuivankälpeä mies» (Linna).

Sanakirjat: Jusl. *wähäläntä*, -ännän 'minusculus; liten, medelmättig'. Gan. *läntä* vel *ländä -nän* s. postponitus nominibus adject. *Ländä*, additum nominibus adjectivis qvdam plerumque tenuitatem s. diminutionem significationi addit, ut in lingva latina sub (subasper, subniger, subrufus), e. gr. *mustaländä* 'nägot svart', *iso ländä* 'nägot stor', *hyvän läntä* 'nägot god', *huleran läntä venhe* 'nägot kantrande, åtkantrande sig liknande båt' — — — *kylmän läntä* 'svalt, nägot kalt', *vähä-ländä*, *iso-landä*. Lisäksi esim. *kuiva läntä*, *þjeni läntä*. Renv. *Läntä män* Na. Nominativo I. Genitivo suffixum, antecedentis significationem moderatur, e.c. *vähäläntä* 'minusculus' (vähähkö), *iso-läntä* 'majusculus' (isohko), *musta-läntä* 'subniger', *kylmän läntä* 'subfrigidus', *kalan läntä* 'ejus fere magnitudinis I. formae ac piscis', G. 'etw. ähnlich'. *läntäinen*, *isen* Na. dim. idem, *vähä-läntäinen*, *musta-läntäinen*. Lönnr. *Läntä*, *lännän* a. anhangsord med moderande bemärkelse af ngn likhet; *iso-*, *vähäläntä* 'ngt stor, ngt liten'; *mustaläntä* 'svartaktig, nägot svart'; *lyhyt-* I. *lyhäläntä*; *laiskaläntä* 'ngt lat'; *vanhaläntä* 'ngt gammal, gammalaktig'. *Läntäinen* a.dim. = föreg.; *iso-*, *vähäläntäinen*, *tuonläntäinen* 'så där stor', o.s.v. Myös takavok.: *Lanta*, *lannan* IV i sammans. = läntä; *kuivalanta* 'torraktig'; *laihalanta* 'magerlagd'. Nykys. sanakirja: *-läntä* denominaalinen a:njohdin, joka liittyy vain suht. harvojen a:ien gen:iin (harv. nom:iin) muodostamaan merk:ltään moderatiivisia a:eja: *lihavan-*, *lyhyen-*, *pienen-*, *pitkän-*, *suurenl.*; *vähäläntä*.

Nykysuomen sanakirja esittää *-läntä*-johtimen käytön sängen suppeaksi, kun se taas vanhemmissa sanakirjoissa näyttää olevan mihin tahansa adj:iin liittyvä, produktiivinen johdin. Sanakirjat osoittavat samaa kuin murteet, nimittäin että *-läntä*-johdannaiset aikaisemmin ovat olleet yleisesti käytössä, mutta että ne nykyään ovat syrjäytymässä.

Murretiedoissa, Gananderilla ja Renvallilla on esimerkkejä kantasanan ja johtimen erilleen kirjoittamisesta, mikä osoittaa johtimen itsenäisen sanan luonnetta.

Karjalaa lukuunottamatta ei sukukielistä ole tietoja.

Tunkelo on Virittäjässä pohtinut etu- ja takavokaalisen tyypin suhdetta

ja varovasti päätyntyn sille kannalle, että etuvokaalinen on alkuperäisempi.²⁶ Nähdäkseni murretiedot ja sanakirjat osoittavat tämän käsityksen oikeaksi. Takavokaalinen asu esiintyy vasta Lönnrotilla, joka varmaankin on saanut sen itäkarjalaismurteista. Siellä se lienee syntynyt vokaalisoinnun vaikutuksesta. Suomessa johtimen itsenäisen sanan luonne on yleensä estänyt sen muokautumisen vokaalisointuun, mutta karjalaismurteisiin se todennäköisesti on lainattu epäitsenäisenä johtimena; levinneisyystietojen tiheyden perusteella lienee näet syytä pitää johdinta länsisuomalaislähtöisenä. Takavokaalinen asu on karjalassa siinä määrin yleistynyt, että se liittyy myös etuvok. kantasanaan (esim. *pitällandane*).

Tunkelo otaksuu *-läntä*-johtimen skandinaaviseksi lainaksi. Hän yhdistää sen yhdysperäisten, *-land*-loppuisten maan- ja maakunnanimien rinnalla esiintyviin yhdysperäisiin adjektiiveihin, joissa *a:n* sijalla on ollut *ä* ja jotka todennäköisesti ovat olleet yhteisskandinaavisia, vaikka useimmat tiedot ovatkin saatavissa muinaisnorjalaisista ja *-islantilaisista* lähteistä. Hän mainitsee esimerkkinä muinaisnorjan ja *-islannin* sanat *útlendr* 'ulkomainen', *íslendr* 'islantilainen', *vídlendr* 'laaja-alueinen, laajamainen', *ílendir* l. *innlendir* 'oikeutettu asumaan kotimaassa', *órlendr* edellisen vastakohta 'maanpaossa oleva'. Nykyruotsissa tyyppiä edustavat esim. *högländ*, joka paikoista puhuttaessa merkitsee 'ylhäinen, korkea, yläkö-, ylänteinen', ja sen vastakohta *lågland* 'alava, matala', esim. *lågland trakt* 'alava l. alhainen maa, alanko- l. alhomaa l. -seutu'. Suomen ruotsalaismurteista on esimerkkinä adj. *solänt(är)* '(asemansa puolesta) aurinkoinen, päivänrintainen' (Nauvo). Tämän sanan lisäksi Vendellin Ordbok över de östsvenska dialekterna mainitsee ainoana *-länd*-johdannaisena niinikään nauvolaisen adj:n *östärlänt(är)* 'vettande mot öster'.

Äänteellinen vastaavuus yhdistyksessä *-länd* ~ *-läntä* on, kuten Tunkelo huomauttaa, tyydyttävä. Merkityksen puolesta hän vertaa sitä *-mainen*, *-mäinen*-johtimen kehitykseen. Nähdäkseni yhdistelmää vastaan kuitenkin voidaan tehdä eräitä huomautuksia.

Kaikissa skandinaaviselta taholta esitetyissä esimerkeissä johtimen merkitys perustuu *land* sanan konkreettiseen merkitykseen 'maa'. Keskustellessani Helsingin Yliopiston ruotsin kielen professorin Olav Ahlbäckin kanssa hän mainitsi tuntevansa johtimen nykyruotsista ainoastaan maastotermien yhteydessä ja esitti lisäesimerkkeinä sanat *nordländ*, *sydländ* ja *sidländ* 'sluttande'. Ainakaan Pohjanmaan ruotsalaismurteissa sillä ei ole moderat. tai 'kaltaisuuden' merkitystä. Nämä merkitykset taas ovat ainoat, jotka *-läntä*-johtimelle suomessa tunnetaan. Prof. Ahlbäck ilmaisikin pitävänsä yhdistelmää heikosti perusteltuna.

²⁶ Tunkelo Vir. 1914 ss. 129—132

Lisäksi on tunnettu tosiasia, että johtimet lainautuvat ainoastaan lainasanojen mukana.²⁷ Ei kuitenkaan liene mahdollista osoittaa ainoatakaan *-läntä*-johtimen sisältävää skandinaavista lainasanaa.

Johtimen alkuperää lienee siis etsittävä toisaalta. Seuraavassa esitettävä on kuitenkin vain epävarmaa arvelua.

Ahti Rytönen on Virittäjässä 1937 (ss. 95—104) käsitellyt suomen kielen rakenteita, joille hän antaa yhteisnimen koloratiivinen konstruktio. Verbaalinen koloratiivikonstruktio syntyy, kun 1. infinitiivin lyhyempään muotoon liitetään toiminnan tai olemisen laatua tai tapaa ilmaiseva taipuva finiittiverbi, esim. *Jeesus synnit anteeksi antaa jaurauttaa*. Muita esimm.: *syödä jauhaa, elää kitua, ommella kursia, tulla putkahtaa, puida pätkiä, nauraa hikertää, mennä veivata*. Nominien taholla syntyy vastaavanlainen konstruktio, kun laatua ilmaiseva substantiivi liitetään lajia osoittavan genetiivin yhteyteen, esim. *variksenpojan ruuhake*. Muita esimm.: *lehmän karhi* 'mitä laihin lehmä', *kirveen kuokka* 'huono tylsä kirves', *pojan nuija* 'tyhmä poika', *pojan kossi*, *pojan naskali*, *parran kuontalo*, *lapsen papu* 'lihava lapsi', *sängyn lotja* 'iso sängyn rämä'. Infinitiivin ja finiittiverbin liitto voidaan korvata täysin synonyymisellä kahden samalla tavalla taipuvan finiittiverbin liitolla. Samoin genetiivin ja nominin liiton rinnalla esiintyy nominatiivi + nomini, esim. *kirveen tappara* ~ *kirves-tappara*.

Eräissä tapauksissa näyttäisi kytketyn yhteen kaksi synonyymista sanaa (*mieltä vuntrata, syödä iesiä, pojan kossi, pojan maltsikka*). Rytönen huomauttaa kuitenkin, että esim. *syödä* ja *iesiä* verbit voidaan tosin määritellä samoin, mutta että sanojen emotionaaliset ainekset ovat erilaiset, joten myös niiden liitto on muuta kuin $2 \times$ *syödä*. Varsin yleisiä ovat tapaukset, joissa koloratiivikonstruktion kuvaava eli väriä antava osa on metafora (*tuulla kiskoa, syödä jauhaa, pojan kuha, lapsen papu*). Niinikään voi tässä tehtävässä esiintyä deskriptiivinen sana (*soida kilistä, tulla kolista*).

On olemassa myös laaja adjektiivisten koloratiivikonstruktioiden ryhmä, jonka edustajilla nykymurteissa on useimmiten moderatiivinen merkitys.²⁸

Joukossa on runsaasti tapauksia, joissa yhdysosat merkitykseltään ovat varsin lähellä toisiaan tai ainakin kuuluvat samaan käsittepiiriin. Esimm.: *harmaanhaalea, harmaanhasukas, heikonnerkoinen, hienonsilveä, hoikansoihkea, -soikea, -soilakka, -solea, -sotkea, -suikka, -suiskea, -sutkea, isonkookas, kipeänmuusa, kylmänhaalea, -holakka, -jolea, -kalpea, -kalsea, -kolakka, -kolsea, laiskantehkä, -tehkerä, mustantunma, -tumpura, -tympeä*. Yleensä on perusosa näissä tapauksissa merkitykseltään määriteosaa lievempi, mistä tietenkin johtuu, että yhdysadjek-

²⁷ Vrt. esim. Uotila Vir. 1945 s. 568

²⁸ Yksityiskohtaisempi esitys tästä yhdysadjektiiviteyypistä sisältyy pro gradu -työhöni, ss. 101—117.

tiivien merkitys on täsmentynyt nimenomaan moderatiiviseksi. Päinvastainen tapaus on esim. *kylmänvihakka* 'jäätävän kylmä (tuulesta)' (Perho), jossa voimakasmerkityksinen perusosa on antanut koko yhdysadjektiiville intensiivisen merkityksen.

Esimerkkinä metaforatapauksista mainittakoon *viileä*, *vilakka*, *vilpeä* sanan esiintyminen adj:ien *ahdas*, *harva*, *laiha* ja *lyhyt* yhteydessä; alkuaan se varmaankin on kuulunut vain *kylmä* adj:n yhteyteen.

Useissa tapauksissa on perusosa itsenäisenä adj:ina tuntematon, ilmeisen deskriptiivinen sana. Esimm.: *harvanjorakka*, *-jorea*, *hupsunkapsakka*, *-kapsea*, *-kopsakka*, *-kopsahtava*, *-köpsäkkä*, *höpsynkapsea*, *höpsäntöpsäkkä*, *imelänrypläkkä*, *laihankarahka*, *-karakka*, *-karappa*, *-karpea*, *-karppi*, *-karsti*, *-kippura*, *laiskaunlutjakka*, *-notjakka*.

Kielessämme on joukko *länt*-alkuisia deskriptiivisanoja. Lönnrot mainitsee subst:n *läntymys* 'flackt mjölkkärl' (esiintyy myös Gananderilla ja Renvallilla), adj:n *läntsäkkä* 'kort och tjock, korpulent' sekä subst:t *läntti-ihminen* 'kort och fet menniska' ja *läntys* 'sjåp, sjåpa'. Viimeksi mainitusta on runsaasti tietoja murteista. Esim. Lemillä on merkityksenä 'lyhyt, usein vielä huolimattomasti pukeutunut (nais)ihminen', esim. *pieni naisen läntys*, *matala piian läntys*. Samasta pitäjästä on tieto *länsäkkä* sanan esiintymisestä koloratiivisena perusosana yhteydessä *pienen länsäkkä*, esim. »Nii on ku pahka puukupies» sanotaan jos on »isol pojäl sellaine pienel länsäkkä morsija» 'lyhyt mutta tanakka'. Mikkelin pitäjässä *länttä mies* merkitsee 'heikkoa miestä', ja Kangasniemeltä on tieto: *läntikkä* s. 'iso leveä lastu, matala likilaskuinen leipä, jms.'. Verbejä *läntys* / *tellä*, *-tää*, *länttiä* ja *läntytä* käytetään koloratiivisesti verbien *astua*, *käydä*, *kulkea* ym. yhteydessä (kaksi ensinmainittua myös Lönnrotilla); tietoja on eri puolilta maata.

Huomio kiintyy siihen, että *länt*-alkuisia sanoja koloratiivisesti käytettäessä niihin usein liittyy 'pienuuden, mataluuden' merkitys ja että myös *-läntää* yleisimmin käytetään adj:ien *vähä*, *pieni* ja *lyhyt* yhteydessä. On mahdollista, että sekin alkuaan on ollut vain näihin adjektiiveihin liittyvä koloratiivinen perusosa. Tätä olettamusta tukee nähdäkseni johtimen itsenäisen sanan luonne ja myös sen leikillinen tyyli. Kuvaan sopii samoin hyvin johtimen esiintyminen sekä nominatiivi- että genetiivikantaisena: sama asia on voitu ilmaista joko rinnastamalla adj:t *lyhyt* ja *läntä* tai alistamalla edellinen jälkimmäisen genetiivimääreeksi. Sittenkin *lännän* käyttö kolorat. perusosana on laajentunut, ja vähitellen siitä on kehittynyt varsinainen johdin.

Jos tämä oletamus pitää paikkansa, *-läntä*-johdannaiset eroavat muista moderatiivisen merkityksen saaneista adjektiivisista koloratiivikonstruktioista ainoastaan ikänsä sekä laajemman käyttönsä ja levinneisyytensä puolesta.

3. *-valta, -valtainen*

-valta(inen) liittyy värinimiadjektiiveihin, ja esimerkeistä päätellen sanaa yleensä käytetään vain teksteistä puhuttaessa. Useimmissa tiedoissa on kantana 'vaaleata' merkitsevä adjektiivi.²⁹ Tietoja on savolaismurteiden alueelta sekä Kaakkois-Hämeestä ja Keski-Suomesta.

Esimm.: »Pilvisell ilmal panee *mustavaltaset* vaatteit ylee», »*punavaltaih* hameh» (Iitti-Jaala); »Minull on näit esliinoi vaikka kuinka monta mu on nii *valkovaltasii*, ei ol lijam pitäväist oikei yhtää» (Jaala); »Tää on sellai*st valkiavaltai*st (vanhus arvostele lahjaksi saamansa puseron väriä)» (Kymi); »(Lattiamatosta:) liijahhan tua (= tämä) ov *valakeevaltainen*, välleel likka*tuu*», *harmoovaltainen* 'harmaanvoittoinen, pääväri harmaa' (Kiihtelysvaara); *valakeevaltanen* 'sellainen vaate, joka on kovin vaalea, likaapelkäävä' (Kontio-lahti); »*-valtainen* yhdyssanoissa, jotka merkitsevät väriä, osoittaa valtaväri*n* esiintymistä, esim. *puna-, siin-, valakeevaltanen*», *vaaleevalta* 'vaaleahko' (Juva); »*punavaltanen* leninki» 'leningissä on enemmän punaista kuin muuta väriä' (Sulkava); »Melko tumma, kuitenkaan ei ihan musta vaate on *mustavalt*» (Kiuruvesi); »Sill on oekeen sinrantu *valakeevalta* alushame kun äkkeellä rikkaell aenae» (Kuopio); adj. + *valta*, esim. »Enempi ovat *valakeevaltoja* ne kivenkarpeet» 'valkeahkoja', »Enempi väen semmosta *mustavalt*oo (väriä) se tul' niilläes sijammustikoella, ei se tullunna mittääk ko*r*reeta» (Nilsii); »*Valakeevalta* käytetään kansan kielessä. Siinä on valakee voitolla muista väreistä» (Tuusniemi); *mustan valt*anen (Jämsä); *puna-, musta-, valkovaltanen* (Ähtäri).

Kysymys on siis väristä, joka on muihin nähden »vallalla», ts. muita selvemmin näkyvissä. Vastaavalla tavalla ovat kehittyneet kankaankudontatermeinä tunnetut adj:t *kude-* ja *loimivaltainen*, esim. »Joss on tihku kairen nin tulee nil loimivaltasta kankasta» (Hattula). Niiden syntyä valaisee seuraava Ojajärven Nurmosta merkitsemä lause: »*Ei siinä* (viulalla kudotussa nauhassa) *kuteelle yhtääm mitääv valtaa tuu*, loimeev vain tälläthän komijat färit». Nähdäkseni *-valta(inen)* sanan käyttö värinimienkin yhteydessä on lähtöisin kankaankudontaterminologiasta.

-valtainen on nykymurteissa yleisempi kuin *-valta*, josta on tietoja ainoastaan Pohjois-Savosta ja Juvalta. On kuitenkin todennäköistä, että juuri vanhanaikaiset ja vain levinneisyysalueen pohjoislaidalla säilyneet bahuviirihikompositumit edustavat alkuperäisempää kantaa. Juvalta ja Länsipohjasta on tietoja *-valta*-asun liittymisestä perusosana myös subst. kantasanaan: »Kahvi on *sikurivaltaa*» 'kahvissa on sikuria liian runsaasti', »Ruukki on *hiekkavaltaa*» (Juva); »(Ennen) se on ollu *lintuvalta*» 'linnut enemmistönä (nim. ruuassa)»

²⁹ Kiihtelysvaara (Nirvi): *valkeavaltainen*, mutta *mustavoittoinen*

(Länsipohja, Jellivaara). Muualla murteissa sen sijaan liittyy subst.-kantaan *-valtainen*, esim. »ku on sellasii *kuusvallasii* mettii, ettei pal muuta okkah — — —» (Iitti); *kokkelivaltainen* (piimä) 'suurilla kokkareilla oleva piimä, jossa ei ole paljon vetistä heraa' (Konginkangas).

Vrt. seur. *-voitto, -inen*.

4. *-voitto, -voittoinen*

a. Kantana värinimi

Paria poikkeusta lukuunottamatta on kanta-adj:na *musta*, ja merkitys on tällöin 'tumma, tummahko, melkein musta'. Esimm.: »Tummahkoa esinettä, eläintä ja ihmistä sanotaan usein myös *mustanvoittoiseksi*» (Vihti); »*Mustanvoittoinen* voitiin sanoa kankaasta. Esim. Semmosta mustanvoittosta siitä kankaasta tuli, vaihka kure oli lampaanharmaata» (Vampula); *mustanvoitto* 'tumma, paremmin musta kuin jonkin muun värinen' (Ikaalinen); »(Pöytäliinasta:) kun om *mustavõitoinen*, niin siinä ei tunnu likapilikut» (Kiihtelysvaara); *mustanvoittoonen* 'mihnä on musta pääfärinä' (Laihia). Poikk.: *tummanvoittoinen* (Mouhijärvi, Viljakkala, Rautu); *räikeänvoittoinen* (Pihtipudas); »Kun *vihannan-voittona* ohran leikkaa, tulee siitä jou'uttaja siemen» (Kuhmo); *hoaleanvoittoine(n)* 'sinischkö, pääasiassa sininen' (Vermlanti).

b. Kantana muu adj.

Tietoja on varsin vähän: *kippeevvoitto* (Orivesi); »Minä olen ollut niin *kipeevvoittonen* koko päivän» (Tottijärvi); » — — — laps ollut kansan niinku *kippeev voittoona*», »Lèipä tulloo *imeläv voittoosta*» 'enemmän imelän makuista' (Kiihtelysvaara); *voittoine(n)* 'puolinen, voipa', esim. *sev v., ruma(n) v., likasev v.* (Kangasniemi); »*Harvanvoetto* ruis oli» (Ristijärvi); *hithàvoitto* 'hitaanlainen, esim. hevonen käymään' (Kittilä). Lönnr. (*voitto s.*) *kipiän voitto* 'opasslig, krasslig'; rukiit tulevat *harvanvoitoiksi* 'rågväxten blir gles, på glesare sidan'.

Genetz esittää karjalan liittosyntyisistä adjektiiveista puhuessaan adj:nlopun *voitto, voittoine*, esimerkkeinä sanat *keldažen-v.* 'kellertävä', *vanha-v.* 'vanhanpuolinen', *märgä-v.*, *harmaa-v.*, *kerä-v.* 'keränmuotoinen', *akkojen-v.* 'akkamainen'.³⁰ *-voitto*-loppuisista adj:eista on tietoja myös nykyisessä karjalaismurteiden kokoelmassa, esim. *ru'kien voitto* (Rukajärvi, Uhtua), *levienvoitto* (Rukajärvi). Pohjanvalon mukaan *voittoine* sanan merkityksenä Salmissa on 'kaltainen', esim. »Sinun hebozen *voittoine* oli karvalleh Semoin ostettu heboine». Salmista on myös tieto sanasta *mustanvoittoine*.

Virossa esiintyy moderat. adj:nloppuna *-voitu*. Esimm.: *suurev.* 'isohko',

³⁰ Tutkimus Venäjän Karjalan kielestä s. 190

kuivav. 'kuivahko', *külmav.* 'kylmäkö', *laiav.* 'laajanpuoleinen', *lahjav.* 'laihahko', *lihavav.* 'lihavahko', *mustav.* 'mustahko', *blondiv.* 'vaaleahko', *halva-, paha-, nõrga-, viletsav.* 'huononlainen' (Mägiste), *noore võitu mees* 'ein Mann, welcher eher jung als alt ist', *sõreda võitu liiv* 'gröblicher Sand' (Wiedemann *võit*).

Nähdäkseni tämänkin tyyppin alkuperää on etsittävä värinimien yhteydestä ja nimenomaan kankaankudontaterminologiasta. Sitä valaisee seuraavan tapainen *voittaa* verbin käyttö: Kun villoja seataan, pannaan mustia paljon vähemmin kuin valkeita, koska »*musta on enempi voittavoo*» (Kiihtelysvaara); A: Minkä väristä on suopursu? B: »*Valkia se voittaa* ku se kukala on» (Rovaniemi); »*Toiset langat voittaa häne*» (keltainen himmenee kirjavassa lapasessa vihreän rinnalla) (Viron Inkeri, Kallivieri). *Voitto* sanalla on seuraavanlaista käyttöä: »*Kangas tulee lõimivõittoo*», so. loimet näkyvät vallitsevasti kankaassa (Kiihtelysvaara); »*Se langav voittoo on*» (hamekangas villanvoittoista, so. villakude näkyy siinä enemmän kuin pellavaloimi); »*Ku or ruskeet karvad voitossa*, or ruskè kimmeli (hevonen), ku ov valkeet karvad voitossa, siiz ov vaalè kimmeli» (Viron Inkeri, Hannikke). Wiedemannilla on virosta esimerkki *linase võitu riie* 'Zeug, wo der leinene Aufschlag durch den wollenen Einschlag hervorscheint' (*võit*).

Pohjana *-voitto(inen)* perusosan kiintymiselle nimenomaan *musta* adj:iin on ehkä se, että värjäyksessä ja kankaankudonnassa tummat värit helposti »syövät» vaaleammat värisävyt eli »*musta on enempi voittavaa*», kuten Kiihtelysvaarassa sanotaan. Levinneisyyden perusteella on syytä pitää *-voitto(inen)* perusosaa vanhempana kuin *-valta(inen)*; sen kiinnyttyä tummien värien nimityksiin ovat uudemman tulokkaan valtapäiiriksi jääneet vaaleat.

Suomen murteissa perusosan käyttö muuten kuin värinnimissä on varsin suppeata. Karjala-aunuksessa irtautuminen näyttää olevan astetta pitemmällä; on kuitenkin huomattava, että Genetzinkin harvojen esimerkkien joukossa on kokonaista kaksi värinimiadjektiivia. Virossa *-võitu* on kehittynyt selväksi moderatiivijohtimeksi.

Levinneisyyden perusteella on mahdollista pitää *-voitto(inen)*-loppuisten adjektiivien tyyppiä varsin vanhana. Varmuudella voitaneen päätellä ainakin, että se *voittaa* ja *voitto* sanojen käyttö, johon tämä tyyppi perustuu, on virossa ja suomessa yhteistä vanhaa perua.

On vaikeata sanoa mitään *-voitto-* ja *-voittoinen*-asujen keskinäisestä suhteesta. Bahuvriihityyppi saattaisi olla alkuperäisempi, mutta toisaalta on virossa adj.-asuinen sana kehittynyt johtimeksi. Subst.-kantaan liittyvänä tunnetaan suomen murteissa sekä *-voitto* että *-voittoinen*. Yleiskielikin käyttää adj:eja *ruotsin-* ja *surunvoittoinen*. *-voitto*-asu esiintyy esim. adj:eissa *ikävoitto*

'keski-ian sivuuttanut, ei kuitenkaan vielä vanhus' (Utajärvi) t. *iänvoitto* 'vanhahko' (Vermlanti) ja *väkivoitto(inen)* 'keskenkasvuinen ja vajaavoimainen' (Kiihtelysvaara, Polvijärvi). Genetzin esimerkkien perusteella ei ole mahdollista tehdä johtopäätöksiä karjalaismurteiden edustuksesta, mutta uudemmat tiedot osoittavat *-voitto*-asun yleisemmäksi.

PÄIVI RINTALA

De certains types d'adjectifs modérateurs de la langue finlandaise

Parmi les nombreux procédés de la langue finlandaise pour indiquer une nuance modérative d'un adjectif (nuance indiquant que le qualifié possède la qualité indiquée par l'adjectif dans une mesure atténuée, quelquefois aussi dans une mesure excessive), on a traité ci-dessus les morphèmes *-lloinen* et *-läntä* de même que les parts constitutives *-valta*, *-inen* et *-voitto*, *-inen*.

Traditionnellement, on a interprété *-lloinen* comme un morphème *-loinen* rattaché à la racine du génitif, et, étymologiquement, il a été rattaché au substantif indépendant *loinen*, «locataire de logis», qui de son côté se rattache à la racine de la particule *luo*. L'extension du mot s'oppose toutefois à se rapprochement; le substantif *loinen* n'est connu que dans les patois orientaux, tandis que l'aire d'extension des dérivés du *-lloinen* est nettement occidentale. La racine de la particule *luo* semble également avoir appartenu en finlandais principalement aux patois orientaux (l'équivalent occidental est *tykö-*). Des faits orthographiques et sémantiques rendent incertain le fait consistant à considérer le *-ll-* comme un résultat de l'assimilation du *-n* final du génitif. J'ai aussi avancé l'opinion que *-lloinen* devrait être étymologiquement rattaché au dérivant *-llinen*. Tous les emplois du dérivant *-lloinen*, le modérateur *if* y inclus, peuvent être dérivés de sa signification possessive, qui est l'une des anciennes significations de dérivant *-llinen*; à côté de nombreux dérivés en *-lloinen* on voit en outre paraître un dérivé synonyme tiré de la même racine, en *-llinen*. Les emplois des dérivés en *-llinen*, dont la racine est un adjectif, sont en général aussi les mêmes que ceux des dérivés en *-lloinen*, et les aires d'extension coïncident

également. Dans ce rapprochement, c'est le côté phonétique qui offre des difficultés.

Dans Virittäjä 1914 (p. 129—132), M. Tunkelo fait valoir que le morphème *-läntä* est un emprunt aux langues scandinaves, mais cette étymologie n'a guère de chances d'être exacte. Ces sont les nombreux termes descriptifs commençant par *länt-* du finlandais qui appartiennent plus probablement à la famille du morphème; à ces termes se rattache souvent la signification de «petit, surbaissé», car le dérivant *-läntä* est pour la plupart employé avec les adjectifs *vähä*, *pieni* et *lyhyt* (petit, menu, court). Il est possible qu'il n'ait été au début qu'une part constitutive rattachée à ces adjectifs afin d'en modifier la nuance. Par la suite, son emploi serait devenu plus étendu, et il serait enfin devenu un morphème à proprement parler (ayant une nuance stylistique populaire et plaisante). On peut citer de nombreux cas parallèles à ce développement.

-valta, *-inen*, et *-voitto*, *-inen* semblent avoir pris l'aspect de parts constitutives à sens modérateur dans la terminologie des tisserands. A l'origine on les a employés en parlant de teintes qui, par rapport aux autres deviennent «dominantes», «plus fortes, puissantes», qui «l'emportent» (*valta* = force, puissance, *voitto* = victoire), c'est-à-dire qui se voient plus distinctement que les autres. *-valta(inen)* n'est connu à l'heure actuelle encore que dans les mots désignant les couleurs, tandis que la part constitutive *-voitto(inen)* a reçu d'autres emplois encore. Dans les patois de la Carélie orientale, son détachement a procédé d'un degré plus loin qu'en finlandais, et, en estonien, *-voitu* est devenu nettement un dérivant modérateur.

PÄIVI RINTALA